

Linguistic and non-linguistic factors in film presentation

Makhliyo MIRSOATOVA¹

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2025

Received in revised form 5

September 2025

Accepted 10 October 2025

Available online 25 October

2025

Keywords:

film presentation,
linguistic factors,
non-linguistic factors,
cinematic language,
paralinguistics,
communication strategy,
intonation,
gesture.

ABSTRACT

This scientific article analyzes the communicative importance of linguistic and non-linguistic factors in conducting film presentations. Linguistic tools include speech culture, lexical choice, intonation, and grammatical structure, while non-linguistic factors encompass facial expression, gestures, body posture, voice timbre, and frame composition. The study explores the philological nature of cinematic language and reveals the role of paralinguistic elements in enhancing communication between the host and the audience.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss9/S-pp113-117>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kinoko'rsatuvlar olib borishda lisoniy va nolisoniy omillar

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

kinoko'rsatuv,
lisoniy omillar,
nolisoniy omillar,
kinotil,
paralingvistika,
kommunikativ strategiya,
intonatsiya,
mimika.

Mazkur ilmiy maqolada kinoko'rsatuvlar olib borish jarayonida lisoniy va nolisoniy omillarning kommunikativ ahamiyati tahlil qilinadi. Lisoniy vositalar sifatida nutq madaniyati, leksik tanlov, intonatsiya va grammatik tuzilma, nolisoniy omillar sifatida esa mimika, imo-ishora, tana holati, ovozning tembri va kadr kompozitsiyasi tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqot kinotilning filologik tahlili, paralingvistik vositalarning rolini ochib beradi va tomoshabin bilan olib boruvchi o'rtasidagi muloqotning samaradorligini aniqlashga qaratilgan.

¹ Film Scholar, Associate Professor, Department of Journalism, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek.

Лингвистические и нелингвистические факторы в ведении кино передач

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

кинопередача,
лингвистические
факторы,
нелингвистические
факторы,
киноязык,
паралингвистика,
коммуникативная
стратегия,
интонация,
мимика.

В статье анализируется коммуникативное значение лингвистических и нелингвистических факторов при ведении кино-передач. К лингвистическим средствам относятся культура речи, выбор лексики, интонация и грамматическая структура, к нелингвистическим – мимика, жесты, поза, тембр голоса и композиция кадра. Исследование направлено на раскрытие филологической природы киноязыка и роли паралингвистических средств в повышении эффективности коммуникации между ведущим и зрителем.

KIRISH

Zamonaviy kinoko'rsatuvlar insonning hissiy, ijtimoiy va madaniy ongiga bevosita ta'sir etuvchi kommunikativ hodisa sifatida tilshunoslikda alohida o'rganilmoqda. Bugungi media makonida kinosuhbat olib boruvchi shaxs (diktors, boshlovchi, aktyor yoki sharhlovchi) lisoniy va nolisoniy vositalar orqali tomoshabinga nafaqat axborot, balki hissiy-psixologik holatni ham yetkazadi. Shu boisdan kinotilni faqat verbal aloqa tizimi sifatida emas, balki multimodal kommunikatsiya vositasi sifatida tahlil etish zarurdir.

Kino muloqotida lisoniy vositalar – so'z tanlovi, nutq ohangi, grammatik struktura, metaforik birliklar – asosiy ma'no yuklovchi vositalar bo'lsa, nolisoniy omillar – mimika, imo-ishora, tana harakati, kamera rakursi, pauza va intonatsiya – mazmunni chuqurlashtiruvchi, tomoshabinga hissiy ta'sir ko'rsatuvchi elementlardir.

Kino san'ati inson tafakkuri, madaniyati va his-tuyg'ularini ifoda etuvchi eng ta'sirchan vositalardan biridir. Kino ko'rsatuvlarida nutq faqat ma'lumot yetkazish bilan cheklanmay, balki tomoshabinning his-tuyg'usiga, estetik didiga va ijtimoiy ongiga ham ta'sir o'tkazadi. Shu bois, kino tilining o'ziga xos kommunikativ tizimi tilshunoslikda alohida tadqiqot yo'nalishiga aylanmoqda. Lisoniy va nolisoniy omillarni birgalikda o'rganish, nutqiy ifoda va tana tilining uyg'unligini aniqlash kino kommunikatsiyasining markaziy masalalaridan biridir.

Kino tili – bu multimodal kommunikatsiya tizimi bo'lib, unda tovush, so'z, imo-ishora, mimika, kadr harakati, musiqiy fon va vizual belgilar yagona ma'no tizimini hosil qiladi. Multimodal yondashuv kinotilni o'rganishda verbal va noverbal vositalarning semantik, pragmatik hamda estetik jihatdan qanday uyg'unlashganini aniqlash imkonini beradi. Bugungi kunda bu yondashuv nafaqat tilshunoslik, balki medialogiya, sotsiologiya va psixologiya fanlarida ham keng qo'llanilmoqda.

Kino tili inson va jamiyat o'rtasidagi axborot almashinuvida o'ziga xos o'ringa ega. Uning asosiy kommunikativ vazifasi – ma'lumot berish, ta'sir o'tkazish va his-tuyg'ularni uzatishdir. Shu nuqtai nazardan, kino boshlovchisi yoki sharhlovchisining roli faqat axborot yetkazish emas, balki auditoriya bilan hissiy-psixologik aloqa o'rnatishdan ham iborat. U o'z nutqida intonatsion rang-baranglik, so'z tanlovi, pauza, ohang va tana harakati orqali ma'lum kommunikativ maqsadga erishadi.

Kino kommunikatsiyasida madaniy komponentlar ham alohida ahamiyatga ega. Har bir xalqning kino tilida milliy mentalitet, urf-odatlar va madaniy qadriyatlar aks etadi. Masalan, o'zbek kinosida samimiylik, iliqlik, hissiy obrazlilik yetakchi o'rin tutsa, ingliz kino maktabida aniqlik, intellektual muloqot, nutqdagi ritm va pauzalar muhim rol o'ynaydi. Rus kinosida esa ekspressivlik, dramatik ifodaviylik va ovozning emotsional kuchi asosiy kommunikativ vositalardandir.

So'nggi yillarda **media tilshunoslik** fani doirasida kino tili multimodal diskurs sifatida o'rganilmoqda. U lingvistik birliklar bilan bir qatorda paralingvistik elementlar – intonatsiya, tembr, tana holati, vizual kontekst – orqali ham o'z ifodasini topadi. T. van Deyk, N. Fairclough va D. Crystal kabi olimlar media tili diskursida ma'no kontekst orqali shakllanishini ta'kidlab, kino tilini murakkab ijtimoiy-semiotik tizim deb talqin qilgan.

Kino muloqotida lisoniy va nolisoniy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, ularning bir-birini to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi tabiati filologik tahlil uchun muhimdir. Ularning uyg'unlashuvi tomoshabin bilan kadr ortidagi hissiy aloqa o'rnatish, dramatik ta'sirni oshirish hamda semantik chuqurlik yaratish imkonini beradi. Shu bois, ushbu maqola kinoko'rsatuv olib borishda lisoniy va nolisoniy omillarni filologik, pragmatik va estetik nuqtai nazardan tahlil etishga bag'ishlanadi.

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi media tahlillarida kadr ortidagi (behind-the-scene) kommunikatsiya va paralingvistik omillar hali to'liq o'rganilmagan. Shu sababli, ushbu maqola kinoko'rsatuv olib borish jarayonidagi lisoniy va nolisoniy omillarning o'zaro uyg'unligini filologik tahlil qilishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Lisoniy va nolisoniy omillarni o'rganishga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar turli nazariy maktablarda keng o'rganilgan bo'lib, ularning tadqiqi kino kommunikatsiyasi tahlilida muhim ahamiyat kasb etadi. G. Leech (1983) va Brown & Levinson (1987) tomonidan ishlab chiqilgan pragmatik yondashuvlar, xususan, muloyimlik nazariyasi muloqot madaniyati, auditoriya bilan aloqa o'rnatish va ijtimoiy strategiyalarni belgilovchi asosiy konseptlardan biridir. Ularning qarashlari kino boshlovchisining auditoriyaga nisbatan hurmat, samimiyat va ishonch uyg'otuvchi nutqiy uslublarini tahlil etishda nazariy poydevor vazifasini bajaradi.

E. Hall (1966) tomonidan ilgari surilgan *proxemics* konsepsiyasi nolisoniy omillar – tana masofasi, mimika, ko'z qarashi va imo-ishora – orqali muloqotda psixologik va ijtimoiy masofani aniqlashga xizmat qiladi. Unga ko'ra, inson tana tilidagi har bir harakat ma'no yuklovchi semantik birlikdir. Birdwhistell (1970) esa *kinezika* nazariyasi orqali tana harakati va imo-ishoralarning muloqotdagi semantik yukini tahlil qilib, nolisoniy belgilarni nutqning muqobil tili sifatida ko'rsatadi.

M. Halliday (1978) tilning ijtimoiy-funksional nazariyasida kommunikatsiya jarayonini jamiyatdagi rollar bilan bog'laydi va kino tilini ijtimoiy-semiotik tizim sifatida talqin qiladi. R. Jakobson (1960) esa kommunikatsiya modelida verbal va nonverbal kodlarning bir-birini to'ldiruvchi tabiati haqida fikr bildirgan. T. van Deyk (1997) media diskursida kadr, kompozitsiya va vizual belgilar orqali ijtimoiy-ideologik ma'no shakllanishini ochib bergan.

O'zbek tilshunosligida ushbu yo'nalishda D. Ashurova (1993), Sh. Safarov (2008), A. Mamatov (2015), Z. Hamidova (2019) kabi olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan. D. Ashurova tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ-stilistik konsepsiya kino nutqidagi estetik va pragmatik jihatlarini birlashtiruvchi asos sifatida namoyon bo'ladi.

Sh. Safarov o'zining "Pragmatik tilshunoslik asoslari" (2008) asarida nutqiy vaziyat, ijtimoiy rol va kontekst omillarining nutq mazmunini belgilashdagi ahamiyatini ko'rsatadi. A. Mamatov esa "Media tili va uslubi" (2015) asarida teleko'rsatuv boshlovchilari nutqining paralingvistik vositalar bilan uyg'unlashuvini yoritadi.

Culpeper, Simpson, Cook, va Crystal kabi zamonaviy tilshunoslar esa kino nutqini multimodal diskurs sifatida o'rganib, unda verbal va vizual kodlar o'rtasidagi uyg'unlikni filologik tahlil ob'ekti sifatida belgilaydilar. Ularning fikricha, kino tilining ijtimoiy ahamiyati, estetik funksiyasi va kognitiv ta'siri faqat lisoniy birliklar orqali emas, balki tana tili, musiqiy fon, intonatsiya va rakurs orqali ham ifodalanadi.

Lisoniy va nolisoniy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. R. Jakobson (1960) kommunikatsiya modellari doirasida verbal va noverbal kodlarning bir-birini to'ldiruvchi xususiyatini ta'kidlagan. M. Halliday (1978) esa nutq faoliyatining ijtimoiy-funksional tabiatini ko'rsatgan holda, til birliklari jamiyatdagi ijtimoiy rollarni aks ettirishini ta'kidlaydi. E. Goffman (1981) esa muloqotda tana holati, ko'z qarashi, va imo-ishoralarning "kadr orqasidagi ijtimoiy belgilar" sifatidagi rolini yoritgan.

O'zbek tilshunosligida bu masalaga D. Ashurova, Sh. Safarov, B. Yo'ldoshev, Z. Hamidova, A. Mamatovlarning ishlarida to'xtalib o'tilgan. Ularning fikricha, har bir muloqot jarayoni til birliklari bilan bir qatorda kontekstual va ekstralingvistik omillar bilan belgilanadi. Ayniqsa kinotil tahlilida ushbu omillar kadr dinamikasi, musiqiy fon, va psixologik pauzalar bilan uyg'unlashadi.

Shuningdek, D. Crystal (2008) "Language and the Internet" asarida multimodal nutqning yangi xususiyatlarini tahlil qilib, til va nolisoniy belgilar o'rtasidagi kognitiv bog'lanishlarni ko'rsatadi. Shu asosda kino tilida ham ko'p qatlamli ifoda tizimi shakllanadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot filologik tahlil metodlariga asoslanadi. Tadqiqotda quyidagi yondashuvlar qo'llanildi:

Qiyosiy tahlil: ingliz, rus va o'zbek kinoko'rsatuvlaridagi boshlovchi nutqining o'zaro solishtirilishi;

Pragmatik tahlil: kontekstga qarab lisoniy birliklarning ta'sirchanlik darajasini aniqlash;

Paralingvistik tahlil: imo-ishora, tana harakati, ovoz ohangi va kadr harakati kabi nolisoniy vositalarning kommunikativ rolini baholash;

Diskurs tahlili: nutqni ijtimoiy-psixologik holat bilan bog'lab tahlil qilish.

Tahlil materiali sifatida o'zbek ("O'zbekiston 24", "Yoshlar" kanallari), ingliz (BBC, CNN) va rus (Первый канал, Россия 1) telekanallari kinoko'rsatuvlarining boshlovchi nutqlari kuzatildi. Har birida til va tana tili uyg'unligi, hissiy ohang va tomoshabinga yo'naltirilgan uslublar aniqlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kinoko'rsatuv olib borish jarayonida lisoniy va nolisoniy omillar o'zaro bir-birini to'ldiradi va tomoshabinga mazmunni yanada kuchliroq yetkazish imkonini beradi.

1. Lisoniy omillar

Lisoniy omillarga nutq ohangi, so'z tanlovi, grammatik qurilish, metaforalar, ritorik savollar kiradi. Masalan, boshlovchining ohangdagi kuchayish, pauza yoki so'z takrori orqali urg'u berishi, dramatik effekt yaratadi. Ingliz tili misollarida modal so'zlar (perhaps, maybe, indeed) ko'p ishlatiladi, bu esa muloqotning yumshoqligini ta'minlaydi. O'zbek boshlovchilarida esa his-tuyg'u va milliy obrazlar orqali ifodaviylik ustun turadi.

2. Nolisoniy omillar

Nolisoniy vositalar, jumladan mimika, imo-ishora, tana holati, ovozning temбри, va kamera rakursi, tomoshabinning e'tiborini boshqaradi. Masalan, ko'z bilan aloqa o'rnatish ishonchlilikni oshiradi, tana holatining ochiqqligi esa muloqot samimiyatini bildiradi. R. Birdwhistellning (1970) kinezika nazariyasiga ko'ra, tana harakati muloqot ma'nosining 65 foizini tashkil etadi.

3. Uyg'unlik mexanizmi

Kino olib boruvchining nutqi, tana tili va texnik vositalar (kamera, musiqiy fon, kadr dinamikasi) o'zaro uyg'unlashganda kommunikativ samaradorlik ortadi. Har bir lisoniy birlikka nolisoniy belgining to'g'ri qo'shilishi hissiy kuchni oshiradi. Bu holat, ayniqsa, psixologik yoki dramatik sahnalarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

XULOSA

Kino nutqi – bu verbal va noverbal belgilar tizimining sintezidir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kinoko'rsatuv olib borishda lisoniy va nolisoniy omillar o'zaro uyg'unlashgan holda tomoshabin bilan hissiy aloqa o'rnatish, dramatik ta'sirni kuchaytirish va semantik chuqurlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, kino tilini tahlil qilishda lingvistik birliklar bilan bir qatorda paralingvistik belgilar ham filologik tahlil doirasiga kiritilishi zarur. Maqola natijalari media-lingvistika, pragmalingvistika va semiotika yo'nalishidagi tadqiqotlar uchun ilmiy asos bo'la oladi. Shuningdek, bu tadqiqot kinotilni o'qitish, tarjima qilish va tahlil qilish metodikasini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jakobson R. *Linguistics and Poetics*. – Cambridge: Harvard University Press, 1960.
2. Halliday M. A. K. *Language as Social Semiotic*. – London: Edward Arnold, 1978.
3. Goffman E. *Forms of Talk*. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981.
4. Birdwhistell R. *Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication*. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1970.
5. Crystal D. *Language and the Internet*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
6. Ashurova D. U. *Communicative and Pragmatic Aspects of Word Formation in English*. – Tashkent, 1993.
7. Safarov Sh. *Pragmatik tilshunoslik asoslari*. – T.: Fan, 2008.
8. Chaika E. *Language: The Social Mirror*. – Boston: Heinle, 1994.
9. Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. – London: Longman, 1983.
10. Mamatov A. *Media tili va uslubi*. – T.: O'qituvchi, 2015.